

A GLOBÁLIS VILÁG POLITIKAI FÖLDRAJZA

REGŐS SZILVIA

Bevezetés

A 1990-es évek eleje óta a világban megfigyelhető folyamatok a globalizáció jegyében zajlanak. A globalizáció kulcsfontosságú fogalom lett napjainkban, szinte már nincs is olyan társadalomtudomány, amely figyelmen kívül hagyhatná. A globalizáció tulajdonképpen egy új világrendszer kialakulását jelenti, melyben a folyamatok nem egyszerűen világszintre helyeződnek (hiszen erre többször volt példa a történelemben), hanem önálló tartalmat is nyernek.

Politikai tartalmú megállapításaimat a gazdasági szférában tapasztalható jelenségekre alapoztam. Kutatásaim során messzemenően figyelembe vettem azt a megfigyelést, hogy a gazdaság-politika-kultúra felépítményrendszere a történelem folyamán mindig összefüggött, és általában releváns módon viszonyultak egymáshoz; így a politikai tartalmú kérdések két oldalról közelíthetők meg: a gazdaság oldaláról (pl. *Wallerstein, Taylor, Dicken*) és a kultúra oldaláról (pl. *Huntington*).

Én a gazdaság oldaláról történő megközelítést tartottam helyesnek, mivel munkámban a globalizáció politikára gyakorolt hatásait, a világ politikai terének a globalizáció következtében létrejött strukturális változásainak vizsgálatát tűztem ki célul, és a globalizációs folyamatok, illetve térformáló hatásai jelenleg a gazdaságban teljesednek ki és vizsgálhatók leginkább. A globalizáció a gazdaságban a legteljesebb, ezt bizonyítja, hogy nemzetközi termelés, nemzetközi pénzügyi rendszer, transznacionális vállalatok hálózata szerveződik, amelyek globális szinten, nemzetállamok fölött működnek. Így a globális politikai folyamatok vizsgálatát leghelyesebb a gazdaság folyamatainak feltárásával megközelíteni.

Felmerül a kérdés, hogy a gazdaságban tapasztalható változásokat - azaz a globalitás kialakulását - követték-e a politikai felépítményrendszer változásai, vagy ezek még csak várhatóak a közeljövőben? Követte-e a gazdasági térszerkezet változásait a világ politikai terének átalakulása?

A politikai felépítményrendszer vizsgálata során – a gazdaság és a politika szoros összekapcsolódása miatt – olyan változásokat kell találnunk, melyek a globalizációval kapcsolatosak. A politikában azonban – mivel a politikai, strukturális változások lassabban alakulnak ki – véleményem szerint a globalizációnak kevésbé kiteljesedett formáját fedezhetjük majd fel.

Egyes világgazdasági és világpolitikai folyamatok nem vizsgálhatók nemzetállami szinten. Így feltehetjük a kérdést: a globális világpolitikában valóban a nemzetállam a megfelelő vizsgálati egység? Amennyiben a nemzetállam már nem bizonyul megfelelő vizsgálati egységnek, helyette új fogalmak bevezetése szükséges.

A felmerülő kérdések megválaszolására a gazdasági globalizáció tanulmányozását (transznacionális vállalatok működése, a nemzetközi pénzügyi rendszer folyamatai, működőtőke-beruházások), politikai földrajzi megfigyeléseket, a fontosabb világpolitikai események értékelését és empirikus analízis elvégzését tartottam szükségesnek.

Munkám során több problémával szembesültem: megnehezíti az ilyen jellegű kutatásokat, hogy a gazdasági globalizáció a vállalati- és banktitok miatt, adatok hiányában nagyon nehezen tanulmányozható, a globális folyamatok, például a pénzügyi rendszer áramlásai gyakorlatilag követhetetlenek. Tovább nehezíti a kutatást és az egységes kép kialakítását, hogy az e témában használt fogalmak (globalizáció, nemzetköziesedés, nemzetállam,

regionalizáció stb.) definiálása nem azonos a különböző szakirodalmakban, ami félreértésekre adhat okot; megnehezíti az értelmezést a jövőkép bizonytalansága, azaz nem tudjuk megítélni, hogy milyen irányba tartanak a jelenlegi folyamatok.

Ezen rövid előadás keretein belül a nemzetállami szuverenitás és a nemzetközi rendszer változásait szeretném vázolni.

A nemzetállami szuverenitás változó dimenziói globális világunkban

A *liberális-pluralista* vélemények szerint a globalitás kiteljesedésével párhuzamosan a *nemzetállamok bomlását* figyelhetjük meg. Szuverenitásuk, eszközeik egyre fogyatkoznak: egyes nemzetközi intézmények feljogosítva érzik magukat, hogy beleavatkozzanak az államok saját területén történő eseményekbe (a koszovói válság, Öböl-háború stb.). Arra is akadt példa, hogy nemzetközi szervezet önállóan, a tagállamaitól függetlenül, azok fölött rendelkezve lépett fel (IMF: peso-válság).

A többségi vélemény szerint az állami szuverenitás teljessége megkérdőjelezhető a transznacionális vállalatok működése esetén is, egyrészt a fejlődő országok szemszögéből, de az anyaország esetében is nehéz a megítélése, hogy a gazdasági és politikai elit összefonódása miatt egy politikai döntést mennyire befolyásolt a gazdasági szféra.

Az állami szuverenitás a pénzügyi rendszer működésével is folyamatosan sérül, hiszen az államok sem szabályozni, sem ellenőrizni nem képesek a globális pénzügyi folyamatokat. A politika a pénzügyi rendszer változásaira csupán reagálni tud, de ezen – esetenként – kedvezőtlen változásoknak a megakadályozására nem képes (pl. az EMS összeomlása a tagállamok akarata ellenére történt). Pénzügyi téren az államokat különösen kiszolgáltatottá teszi, hogy globális irányító szerv meglétének hiánya miatt a pénzügyi rendszer szereplői egyedül képesek „támadást intézni” az államok ellen. (Pl. az EMS összeomlását a Quantum befektetési alap felvásárlásai idézték elő, példáját a média hírverése miatt több spekuláns is követte. A „Negara-akciók” is jól illusztrálják az államok kiszolgáltatottságát.)

A *realista* szemléletű kutatók azonban először is arra hívják fel a figyelmet, hogy a szuverenitás fogalmát sem definiálhatjuk változatlan formában, hiszen mint oly sok politikai fogalmat, a globalizáció hatásai ezt is jelentősen módosították. **Wilson** fellépése óta a nemzetállami szuverenitás két záloga a *territorialitás* és az *önrendelkezés*.

A *belső szuverenitás* e két elvnek megfelelően azt jelenti, hogy az állam mind polgárai, mind a többi társulás felett saját területén teljes hatalmat gyakorol, és saját maga választja meg társadalmi és politikai rendszerét, a saját törvényei szerint él, a területén folyó ügyekbe semmilyen külső hatalom nem szólhat bele.

A *külső szuverenitás* szerint joga e területek tiszteletbenntartását a többi nemzetközi szereplővel szemben elvárni, jogilag semmilyen főhatalom nem áll fölötte, és a nemzetközi politikában döntéseit önállóan és szabad elhatározásából hozza.

Ezek az elvek azonban már megszületésük pillanatában megsérültek (gondoljunk csak arra a wilsoni pontra, mely Ausztria számára megtiltotta az Anschluss-t, azaz csorbítja az önrendelkezési jogát), így nem állíthatjuk, hogy egyedül a globalizáció okozza térvesztésüket, bár az igaz, hogy azóta folyamatosan, növekvő mértékben szenvednek csorbát. (Pl. az ENSZ alapokmánya megtiltotta a konfliktusok erőszakos megoldását, azaz nem fogadja el a háború indításának a jogát a szuverén államok részéről. Ezen kívül több példa történt a szuverén államok belügyeibe való beavatkozásra.)

A már korábban említett globális folyamatok tükrében sokan vélik úgy, hogy a nemzetállam szuverenitásának bizonyos elemei transznacionális, nemzetek felett álló, vagy a nemzetközi rendszer egyéb szereplőinek birtokába jutnak. **Herczegh** (1989) szerint a szuverenitás manapság arra redukálódik, hogy egy állam önálló jogaiként lép-e fel a nemzetközi kapcsolatokban vagy sem. Hiba volna azonban azt gondolnunk, ahogy azt **Kende**

(1997) megállapítja, hogy a külső szuverenitás külső korlátok nélküli, önkényesen független döntések meghozatalát jelenti, hiszen ez még a középkorban sem létezett, a *szuverenitás nem jelent politikailag légüres térben való döntést*, az államoknak mindig alkalmazkodniuk kellett a nagyhatalmakhoz, szövetségesekhez. Szerinte a szuverenitás inkább a döntésre való képességet jelenti. Ha ilyen szempontból definiáljuk a szuverenitást, már nem tűnik akkora szakadéknak a jelenlegi nemzetközi rendszer és benne az államok szuverenitása és a nagyhatalmi korszak államviszonyai között. Az viszont elég szembetűnő, hogy az állam belső szuverenitása is egyre csökken, hiszen a saját állampolgárai fölött is egyre kevesebb hatalommal rendelkeznek, mind jogilag, mind erkölcsileg, egyre kevésbé hatékony módon tudja érdekeit érvényesíteni felettük, például az állampolgári adófegyelem lazulása, választási érdektelenség stb., valamint nem megoldott a területén működő transznacionális vállalatok tevékenységének az ellenőrzése.

A globalitás kialakulásával több új területen nem gyakorolhatják az államok szuverenitásukat, hiszen a *globális szférákban* – tengerek, atmoszféra, világűr, bizonyos kontinensek stb.- az államoknak meg kell osztoznuk szuverenitásuk gyakorlásában, ezekben a szférákban önálló területek nem alakíthatók ki, hódítás nem történhet, nemzetközi jogi szabályozás alatt állnak.

A globális folyamatok eredményeként *két irányból* tapasztalhatjuk a nemzetállami szuverenitás csökkenését: egyrészt megfigyelhető *a nemzetek feletti, azaz transznacionális entitások és a nemzetek alatti, azaz regionális entitások megerősödése*, mindkettő hatalmi pozíciójának gyengülésével fenyegeti a nemzetállamot. A nemzetállam bizonyos hatalmi jogosítványainak átcsoportosítása felfelé és lefelé annak a következménye, hogy egyes problémák megoldásához (szervezett nemzetközi bűnözés, globális terrorizmus, globális környezetvédelmi problémák, transznacionális vállalatok ellenőrzése stb.) a nemzetállami szint túl kevés, míg más problémák megoldásához (állampolgárok, adóbevételek ellenőrzése, valós igényeknek megfelelő elosztás) pedig túl nagy. Így sokan *a belső szuverenitás csökkenésében* (az állam nem rendelkezik már korlátlan hatalommal a területén működő minden intézmény felett, pl. transznacionális vállalatok) *és az erősödő regionalizmusban* (a globalizációval párhuzamosan zajló) *is a nemzetállam szétesését látják*. Az erősödő régiók gyakran nemzethatáron is átnyúló társulások (Kárpáti-Eurorégió, Duna-régió stb.), de az egy országon belül megerősödött régiók is gyakran külön utakat keresnek. A Világbank legújabb országfejlesztési stratégiájában kiemeli, hogy alap marad ugyan az országokkal való tárgyalás, de régiókkal és szektorokkal is kapcsolatba léphetnek ezután.

A *civil társadalom* megerősödése is az állam jogát csorbítja, mely szerint az ország érdekeit ő képviseli a nemzetközi politikai életben, hiszen a civil társadalom transznacionális szervezetei, az egyházak, környezetvédelmi csoportok önállóan lépnek fel globális szinten.

Sok kutató viszont, bár egyetértenek a nemzetállam hatalmi jogosítványainak, világgazdaságot ellenőrző-szabályzó eszközeinek csökkenésével, úgy véli az *állam és kormányának szerepe nem szűnik meg, hanem átalakul* a megváltozott viszonyoknak megfelelően. A régiókkal szemben az egész társadalomra, országra kollektíve érvényes, kötelező erejű döntések meghozatalára csak az állam képes, és nemzetközi szinten az országot, gazdaságát csak az állam hívatott képviselni. A realista szemléletű kutatók továbbra is az államot tekintik uralkodó szereplőnek a globális politikai rendszerben, sőt, sokan azt állítják, *az államra globális világunkban nagyobb szükség van, mint valaha*, a helyes politikai döntések meghozatalát illetően. Az államok megerősödésének okát abban látják, hogy megnőtt a globalizációra adandó nemzeti válaszok és stratégiák jelentősége. Az erős állam szerepének fontosságára az ázsiai sikeres gazdaságokból hozhatunk példát, ahol szó sincs az államok belső szuverenitásának gyengüléséről, és a külső tényezőket is – pl. transznacionális vállalatok – megpróbálják a leghatékonyabban ellenőrizni és működésüknek feltételeket szabni. Szingapúr, Tajvan, Hongkong és a délkelet-ázsiai újonnan iparosodott országok gazdasági sikerességének egyik kulcsfontosságú tényezője talán (az egyéb gazdasági

feltételek mellett) az erős állam megléte. Kína, Malajzia, Indonézia pedig ugyancsak az erős államra támaszkodva teremtheti meg fejlődésének alapját.

Igen előnyös ezen kívül, ha egy nemzet és kormánya felismeri az *egységes és tudatos nemzeti fellépés, a nemzeti stratégiák, mint a globalizációra adott válasz* kidolgozásának fontosságát (pl. Franciaország, Japán, Brazília). Ez a tény nagy felelősséget ró az államokra, és a globalizáció ambivalens természetéből adódóan a válaszok kidolgozásánál ellentmondó helyzetbe hozza őket: sokszor az ország és az egyéni állampolgárok érdekei nem esnek egybe, ami megnehezíti a helyes politikai döntések kialakítását.

Az állam fő feladata a *koordináció* lett, mind a fölötte elhelyezkedő entitások, például transznacionális vállalat és az állam viszonyában, mind az alatta elhelyezkedő régiók életének irányításában, mind pedig a két szint között létrejövő kapcsolatokban, azaz a transznacionális vállalat és a lokális régiók hatékony együttműködésének elősegítése, konfliktusok kezelése. Az állam így *katalizátorként* működhet az előnyös gazdasági folyamatok felgyorsításában, a kedvezőtlenek elkerülésében.

Egy új politikai földrajzi megközelítés, ami figyelembe veszi a fent vázolt tényeket, nem vizsgálhatja a világban végbemenő folyamatokat csak az államok szemszögéből. Valószínűleg, ahogy a világgazdaság kialakulásával párhuzamosan lezajlott a nemzetállamok kialakulása, a globalitás létrejötte is egy új entitás képződését indukálja. Az újabb megközelítések azt veszik figyelembe, hogy a nemzetállami keretek fellazulásával egyidejűleg a *nagytérségi, regionális* kapcsolatok egyre szorosabbá válnak. Így a politikai földrajzi kutatások alapegységének nemzetállamokból álló csoportosulásokat tesznek: pl. *civilizációk* (Huntington, S. P. 1998), ami tulajdonképpen az azonos kultúrkörhöz tartozó államokat foglalja magába, és „*globális- vagy pán-régiók*” (Anderson, J.-Brook, C. 1995), amik gazdasági alapon szerveződő, de politikai tartalmat is hordozó egységek.

A nemzetközi rendszer jellemzői napjainkban

1. A mai nemzetközi rendszer egyik legfontosabb jellemzője a világszintű ellenőrzést és szabályozást folytató politikai szervek hiánya. A globalizáció miatt ezen intézmények iránt két szempontból megközelítve is növekvő igény mutatkozik: egyrészt a globalitás kialakulása miatt, illetve mivel a nemzetközi rendszer egyre inkább multipolarizálódik (véleményem szerint az Amerikai Egyesült Államok hegemoniáját figyelembe véve sem nevezhető a mai rendszer unipolárisnak), és a növekvő számú polarítások, politikai szereplők közötti koordinációra csak a nemzetközi globális szervek képesek.

Az ENSZ, mint egyetlen univerzális politikai világszervezet jelen formájában nem képes betölteni a globális irányító szerv funkcióit. Ennek két akadályja: a *Biztonsági Tanács mindegyik tagja vétójoggal rendelkezik*, illetve az ENSZ intézkedéseinek érvényesítéséhez *nem rendelkezik önálló végrehajtó erővel*. Éppen a végrehajtáshoz szükséges ütőképesség felajánlásával teremt magának a NATO és általa az Amerikai Egyesült Államok kiváltságos helyzetet. Alternatív végrehajtó hiányában a világméretű konfliktusokban az ENSZ égisze alatt a NATO szinte teljes cselekvési szabadsághoz jut. A vétójog miatt a BT sokszor nem tud fellépni, mert határozatképtelen lesz (pl. egységes fellépés hiánya a Közel-Keleten az Amerikai Egyesült Államok vétójoga miatt). Így az ENSZ a világpolitikában csupán olyan fórumként működik, ahol megjeleníthetők és megvitathatók a nemzetközi politikai élet konfliktusai, és ahol rögzítik a kívánatos megoldási formák jogi formáit.

2. A nemzetközi rendszer másik jellemzője, hogy az állami és nem állami szereplők száma rendkívüli mértékben megnőtt a globalizáció eredményeképpen. A nemzetközi politikában a politikai viszonyok alakításában főszerepet játszanak az államok, illetve az őket képviselő kormányok. A nemzetközi rendszert elsősorban az államok közössége alkotja. A különböző szemléletű kutatók között többféle nézet uralkodik az államnak a nemzetközi rendszerben

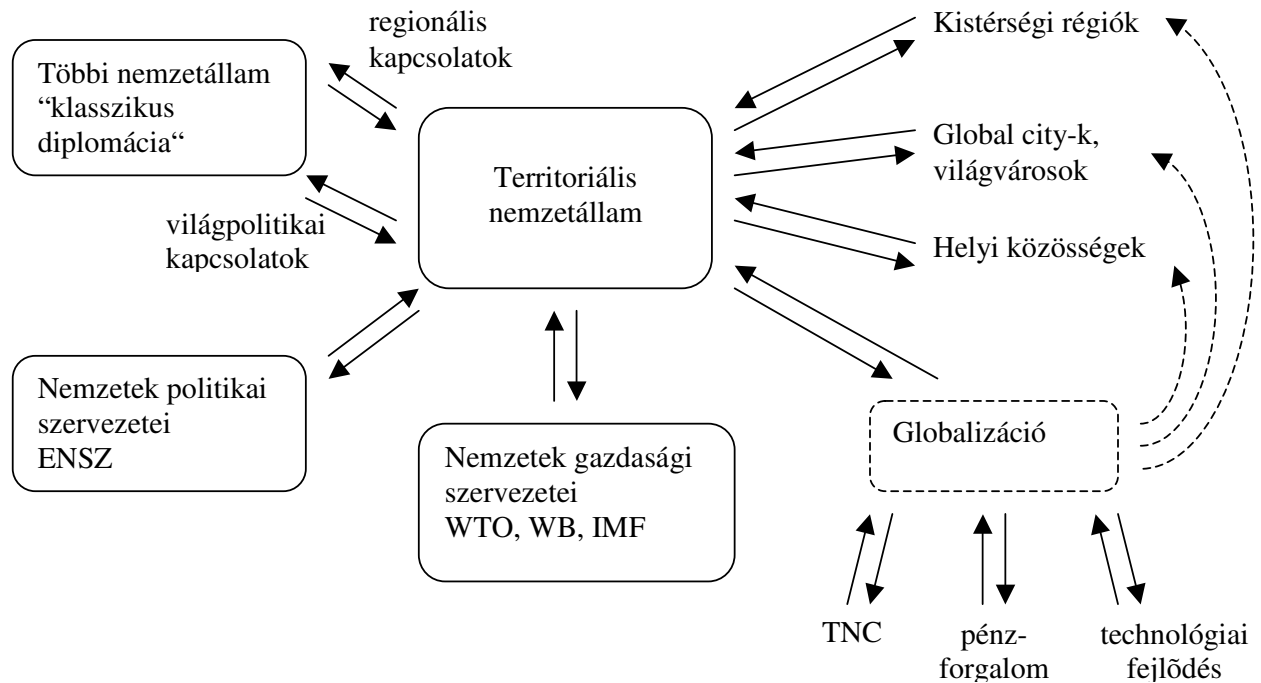
tapasztalható növekvő, illetve csökkenő szerepéről. A *realisták* vagy *neorealisták* még mindig a nemzetállamot tekintik a világpolitika fő alakítójának, míg a *liberális* illetve *neoliberális* szemléletű kutatók az állam csökkenő szerepéről számolnak be. E két irányzat sokszor konvergál, és eredményeik átfedik egymást, illetve a globalizmus kettős természetének megfelelően a *liberális-reális* és *realista-liberális* felfogásmódok közelítik talán meg legjobban a valóságot.

A világpolitikában az államok mellett a másik nagy csoport a *transznacionális szervezetek* összessége. Egyik legfontosabb csoportjuk a nemzetközi jogalanyisággal is rendelkező *nemzetközi szervezetek*. A mai politikai rendszert világszinten kisebb-nagyobb hatáskörrel rendelkező nemzetközi szervezetek próbálják több-kevesebb sikerrel szabályozni. A nemzetközi szervezetek két típusát különböztetjük meg: *kormányközi- és nem-kormányközi nemzetközi szervezetek*. A kormányközi nemzetközi szervezetek ismérvei, hogy államok hozzák létre őket államközi szerződések megkötésével, állandó struktúrával és intézményekkel rendelkeznek, és alanyai a nemzetközi jognak. Az első ilyen szervezet az 1919-ben alapított Népszövetség volt. Ma az ENSZ, NATO a legjobb példák. Nem-kormányközi szervezetek, például az Egyházak Világtanácsa stb. Ma már fontosak a sokszor transznacionális jelleggel működő *civiliszervezetek* is, és nem hagyhatók figyelmen kívül a *transznacionális vállalatok* sem, hiszen sokszor közvetve vagy közvetlenül részt vesznek a világpolitika formálásában. Transznacionális gazdasági szervezeteknek tekinthetők ezen kívül a különböző *integrációk*, melyek gazdasági alapokon jöttek ugyan létre, de politikai hatásaik és tevékenységük is létezik. Az egyetlen nemzetek feletti és tényleges politikai hatalommal rendelkező szerv az *Európai Unió*, hiszen keretein belül a tagállamok lemondanak szuverenitásuk egy részéről a központi szervek javára.

A *nemzetközi gazdasági szervek* világszintű működése jobban kimunkált, és erős politikaformáló tényezővé léptek elő az utóbbi évtizedben. A WTO, az IMF és a Világbank képes hatást gyakorolni egy ország kül- és gazdaságpolitikájára, ezáltal a világpolitika befolyásolására. Az IMF már önálló világgazdasági fellépésre is mutatott példát.

Végül meg kell említenünk a nemzetközi rendszer új szereplőit, a sokszor önálló tárgyalási és politikaformáló szándékkal fellépő *régiókat, tartományokat, világvárosokat*, akiket számos nemzetközi transznacionális szervezet, pl. a Világbank már önálló tárgyalópartnernek is elismer.

A globalizáció és a regionalizmus eredményeképp tehát számos új szereplő és számos új kapcsolati forma is kialakult a hagyományos állam-állam közti érintkezésen túl a nemzethatárokat figyelembe nem vevő állam-transznacionális szervezet, állam-régió, régió-régió, régió-transznacionális szervezet stb. A territoriális nemzetállam kapcsolódási pontjait és a nemzetközi rendszer felépítését **Taylor** ábrája modellezi.

1. ábra. A nemzetközi rendszer felépítése (forrás: **Berneik Á.** 1998, "politikai földrajz" című speciális kollégium **Taylor, P. J.** 1985 nyomán)

3. A nemzetközi rendszer bipolaritása után az unipoláris vagy a multipoláris rendszer kialakulásának lehetőségei. Nyitott kérdés még napjainkban, hogy a fejlődés melyik irányba tart, mivel a globális folyamatok ambivalens természete mindkettőre szolgáltathat példát a politikai folyamatok, hatalmi jogosítványok koncentrációja és dekoncentrációja révén.

A megerősödő régiók és helyi szereplők növekvő száma láttán több kutató (**Huntington, Cerny**) egy „új középkor” eljövételét és egy multipoláris nemzetközi rendszer kialakulását véli felfedezni. Az államhatárok elmosódása (sok helyen eltörlése), a helyi lokalitások versenyzése, a gyengülő központi hatalom és fokozott dekoncentráció, a társadalom horizontális, globális tagozódása a középkori viszonyokra enged következtetni. „Változatos, komplex, sokrétű nemzetközi rend van kialakulóban, mely leginkább a középkor nemzetközi berendezkedésére emlékeztet” (**Huntington, P. S.** 1998, p. 38.). Véleményem szerint azonban nem számolhatunk azzal, hogy a jövőben újra több száz önálló régió, „global-city”, tartomány válik önálló politikaformáló tényezővé a középkori hercegségek, fejedelemségek mintájára, hiszen a nemzetközi rendszer jelen formájában is annyira bonyolult, komplex, összefüggő, hogy oly mértékben megnövekedett számú szereplő koordinálására nem lenne képes.

4. A nemzetközi rendszer sajátos jellegzetessége napjainkban a helyi konfliktusok globalizálódása, nemzetközi szintre emelése. A helyi összeütközések nemzetközi szinten kerülnek megvitatásra, nem maradnak az érintettek hatáskörében, ami azt mutatja, hogy napjaink komplex, interdependens nemzetközi rendszerében a különböző szereplők közti kölcsönös, nagyszámú összefonódások révén minden résztvevő érdeke a konfliktusok helyi keretek között történő megoldása, és így megakadályozása annak, hogy a különböző szereplők közti nagyszámú összefonódásokon keresztül a probléma tovább eszkalálódjon, és nemzetközi szinten vagy más területeken jelenjen meg. Így a kül- és belpolitika határai elmosódnak, a belpolitika nemzetközi érdeklődés tárgya, a külpolitikára erős belső nyomás és meghatározottság nehezedik. (Ez a legteljesebben a Clinton-doktrínában fogalmazódik meg.)

Összefoglalás

Összefoglalásként elmondható: igazoltnak látszik, hogy a globális folyamatok eredményeként mind a nemzetállam szerepe, mind a világ politikai folyamatai, politikai terei átalakulóban vannak. A globalizációs folyamatok és hatásaik vitathatatlan tényezők, a nemzetállamok gazdasági sikerességének kulcsa, hogy milyen mértékben képesek gazdaságpolitikájukon keresztül a kedvező hatások kihasználásán és felerősítésén munkálkodni. A globalizáció azonban – szerintem – nem értelmezhető egy mindent elsöprő és magába olvasztó folyamatként, hiszen a nemzeti kultúra rendkívül nagy állóképességű, a nemzetgazdaságokban sok az immobil tényező, és városok, térségek képesek fejlődni és megőrizni identitásukat a globális folyamatok ellenében.

Úgy vélem, a fentebb vázolt problémák további kutatásokra adnak lehetőséget. További kutatási céljaim között szerepel a nagytérségi régiók szerepének értelmezése a világpolitikai folyamatokban, Amerika helyzetének és változó szerepkörének vizsgálata, a régiók és a globalitás kapcsolatának és viszonyrendszerének, egymásra való hatásának feltárása.

IRODALOM

- Ágh A.** 1987: Globális kihívás. – Magvető Kiadó, Bp.
- Ágh A.** 1999: A globalizáció politikai aspektusai. – kézirat, VKI könyvtár, Bp.
- Allen, J.-Hammet, C.** (szerk.) 1995: A Shrinking World? Global Unevenness and Inequality. – Oxford University Press, London.
- Anderson, J.-Brook, C.-Cochrane, A.** (szerk.) 1995: A Global World? Re-ordering Political Space. – Oxford University Press, London.
- Ankerl G.** 2001: A nemzeti önállóság és a nemzetközi közbiztonság mai meghatározása. – Valóság, 10.
- Bayer J.** 1999: A politikatudomány alapjai. – Napvilág Kiadó, Bp.
- Berneki Á.** 1998: „Politikai földrajz” című speciális kollégium.
- Berneki Á.** 2000: A globális világ „új gazdaságföldrajza” – Tér és Társadalom, 4.
- Bíró G.** 1998: Bevezetés a nemzetközi politikai viszonyok tanulmányozásába. – Teleki László Alapítvány, Bp.
- Dicken, P.** 1998: Global shift. Paul Chapman Publishing Ltd., London.
- Gombár Cs.-Hankiss E.-Lengyel L.-Várnai Gy.** 1996: A szuverenitás káprázata. – Korridor kötetek, Bp.
- Huntington, S. P.** 1998: A civilizációk összecsapása és az új világrend átalakulása. – Európa Kiadó, Bp.
- Kennedy, P.** 1997: A huszonegyedik század küszöbén. – Napvilág Kiadó, Bp.
- Kiss J. L.** 1997: A nemzetközi rendszer modernizációja: a nemzetközi rend és biztonság változásai. – Külpolitika. 3. 4.
- Martin, H. P.-Schumann, H.** 1998: A globalizáció csapdája. – Perfekt Kiadó, Bp.
- Nemes Nagy J.** 1998: A tér a társadalomkutatásban. Bp.
- Simai, M.** 1997: A rendszerváltás, az állam és a globális változások. – Társadalomkutatás, 1-2.
- Szentes T.** 1990: Világgazdasági elméletek. – Aula, Bp.
- Taylor, P. J.** 1985: Political geography. World-economy, nation-state and locality. – Belhaven Press, London.
- Wallerstein, I.** 1983: A modern világgazdasági rendszer kialakulása. – Gondolat, Bp.
- www.unctad.org/wir
- www.worldbank.org